

Весна Станковић Пејновић*

Институт за политичке студије, Београд

ТОТАЛИТАРИЗАМ КАО ОБЛИК МЕДИЈСКЕ КОНСТРУКЦИЈЕ СТВАРНОСТИ**

*Бити човек и бити слободан јесу једно те исто.
Бог је створио човека да би на свет увео
способност започињања: слободу.*

Хана Арент

Сажетак

У тоталитаризму је разорено друштво функција тоталне државе. Тотална владавина се заснива на тоталној моћи над свим сегментима друштвеног живота. Тоталитаризам је хаос који се организовано проводи у поретку перманентног терора. Тоталитарна диктатура се не темељи на метафизичкој идеји радикалног зла већ на повезаности идеологије и терора у разарању модерних темеља слободе и демократије. Познатим појмом тоталитаризма тешко је прецизно обухватити сложеност збиље у модерним друштвима и њиховим новим начинима егзистенције у доба владавине техносфере уз велику помоћ нових технологија и нових медија. Циљ рада је показати да у тоталитарном схватању државе, култура постаје идеолошко средство или сврха владања масама на темељу медијске конструкције стварности и обликовању човека као „усамљене гомиле“ са крајњим циљем стварања „новог светског тоталитарног поретка“.

Кључне речи: тоталитаризам, идеологија, медији, стварност манипулација

УВОД

Зашто се у наше доба надомеска, хибридности и неодређености, доба политичке ентропије и хаоса, непрестано намеће питање о повратку религије у некој новој форми? Познатим појмом

* vesna.stankovic.pejnovic@gmail.com

** Рад је део пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

тоталитаризма тешко се прецизно може обухватити друштвена комплексност и нови начини егзистенције у доба владавине техносфере уз све већу доминацију нових технологија и нових медија, уз укидање било каквог облика аутономије друштвених сфера људских односа. Сведоци смо дуготрајног процеса деконструкције историје модерне и распада модерне слике света у коме се сваки феномен света своди на јаз, бездан, пукотину између слободе догађаја и његовог остварења у технологији владања светом као дехуманизованом пустињом. Тоталитаризам је модеран политички покрет и поредак чудовишне моћи, али и сингуларан догађај у емфатичном смислу који често остаје недоступан друштвеним наукама и традиционалној политичкој филозофији.

Живимо у умреженим друштвима контроле и глобалне ентропије капитализма у којима је политика медијска атракција, а политичко настоји да политици врати достојанство, а култури истинске изгубљене вредности.

Уместо просветитељске тежње за самоспознајом сваки облик живота и деловања је објекат друштва контроле. Нови, прикривени облик тоталитаризма жели да наметне тезу да се „добија“ имагинарна слобода „флуидног друштва“ (Бауман). Слобода се осваја, а добија се као задовољство и представа за масу која, верујући да је „слободна“, игнорише закулисне сплетке трговине. Још 60-тих година 20. века Фридрих и Бжежински су својим приступом отворили ново разумевање тоталитаризма.¹ Уместо било каквог облика инструменталности тоталне државе, сада се нагласак ставља на идеолошко-политичко разумевање појма тоталитарне диктатуре, као нови појам тоталне државе.

Формуле идеологије се стварају по узору на научни језик јер што више идеолог и демагог личи на научника, више добија на убедљивости. Научно утемељење је велика вероватноћа за добијање убеђености у тачност идеолошких тврдњи. Онда где се све своди на материјални интерес, профит и техничко разумевање збиље недостаје смисао животног света из којег настају нове духовне творевине.²

Тоталитаризам је увек у пратњи спектакла, као непрестаног говора владајућег поретка о самом себи, његов непрекидни монолог самоуздизања, аутопортрет тог поретка у фази његове потпуне доминације над свим аспектима живота. Циљ спектакла је учинити људе да постану несвесни промена у промене услова њихове

1) Carl Friedrich, Zbigniew Brzezinski, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, Frederick Praeger, New York, Washington, London, 1956.

2) Jacques Derrida, *The Politics of Friendship*, Verso, London, New York, 2006.

практичне егзистенције те их полако и неприметно увести у свет невидљивог тоталитаризма.

1. ИДЕОЛОГИЈА ЛИБЕРАЛНЕ ИДЕОЛОГИЈЕ ПОД КРИНКОМ ТОТАЛИТАРИЗМА

Да би се промишљало о новом медијском тоталитаризму потребно је да медији изгубе ауру мистичне, тајне силе која управља нашим судбинама. Нужно је да се идеолошки рефлектују све карактеристике тоталитаризма. Појам тоталитаризма како га дефинишу Хана Аренд, Рејмон Арон, Карл Фридрих обухвата идеолошку конструкцију стварности, принцип Вође, једнопартијску диктатуру уз помоћ тајне полиције, институционални и изванинституционални терор над држављанима као поданицима и тотално ограничење либералног концепта слободе; масовну мобилизација и укљученост свих структура друштва у процес перманентне револуције у циљу изградње нових друштва, заједнице или светског поретка.³

Тоталитарна држава, према Хани Арент има само један циљ; осигурати неке неопходне претпоставке за тоталну владавину, а држава је средство за остварење других политичких циљева. Држава је пролазна авантура у процесу историјске изградње вечног III Рајха.⁴ Уместо Партије, Вође и тајне полиције сада сам појединац, „бесконечно слободан“, даје пристанак у спектаклу добровољног ропства постмодерној култури забаве као нове идеологије успеха и среће. У исто време, целокупни свет глобализације се приказује као спектакл либералног краја историје који је саткан од испразности говора без моћи. У доба постдемократије неолибералног капитализма спектакл је тотална моћ државе, корпорација и медија.⁵

Идеологија у доба тоталног спектакла тотална је моћ медијално устројене мреже догађаја. Још 1980. године Дебор је предвидео стварање интегрисаног спектакла што је данас све израженије због успона дигиталне културе нових медија и кибернетичке естетике глобализујуће идеологије и глобалних комуникацијских система. Бит спектакла је конструкција и инсценирање догађаја као жива слика стварног.⁶

Спектакл је тоталан зато што је омогућен слободом која изворно припада свету живота. Он је својеврсно „добровољно ропство“. Тријумф спектакла је бит нашег света данас: нове идеолош-

3) Bernard Brunetau, *Totalitarizmi*, Politička kultura, Zagreb, 2002, стр. 12-30.

4) Franz Neumann, *Demokratska i autoritarna država*, Naprijed, Zagreb, 1978.

5) Colin Crouch, *Postdemokratie*, Suhrkamp, Frankfurt/M, 2008.

6) Žarko Paić, *Sloboda bez moći*, Udruga Bijeli val, Zagreb, 2013.

ке борбе, постмодерни ратови слика између различитих култура, тотална прозирност зла у његовом људском лицу.⁷ Спектакл се појављује у форми метаморфозе капитала као слике.

Медији су постмодерно средство или сврха забаве као доминантне конфигурације живота који теже хедонизму, баналности и илузији среће. Бела Хамвас, следом Ортеге и Гасета и Хермана Броха, тврди да је забава поуздани начин претварања целих народа у блажене скупине идиота. Све је присутније занемаривање спорних питања савременог света, а нагласак се ставља на размишљања просечне особе и право заједнице.⁸

Утемељен на либералном духу слободног предузетништва, медијски свет исказује тоталитарну поруку потрошачког друштва. Тајна веза између тоталитарне пропаганде и нових медија сведочи о двострукој спони између технологије и друштвене владавине те техносфере и тоталне контроле. Масовни медиј има способност тоталне синтезе у лику тоталне адиције целокупне друштвене стварности. Они су чак више од филозофије; они су наследници енциклопедије и циркуса.⁹

Иза суверене моћи нашег доба слобода избора више нема никаквог разлога за оправдање јер је она „последња граница живота“ као спектакла забаве и спектакла окупности преживљавања. Живот се бори против друге врсте живота.¹⁰

Задатак масовних медија је неутрализовати проживљене, јединствене, догађајне особине света и на његово место поставити сложени универзум медија који су хомогени једни другима као такви и који упућују једни на друге. Они постају реципрочни садржај једни другима и у томе се налази тоталитарна „порука“ потрошачког друштва. Телевизијски медиј својом техничком организацијом преноси идеју (идеологију) света који је могуће визуализовати на милост и немилост кроз слике. Она преноси идеологију свемоћи једног система читања о свету који је постао систем знакова. Телевизијске слике су мета-језик једног одсутног света.¹¹

Тоталитаризам је идеолошко-политички појам који обухвата све секторе живота и над свиме има тотални надзор. Тотални надзор или контрола је синоним за капиталистичку глобализа-

7) W.J.T. Mitchell, *What Do Pictures Want? The Lives and Loves of Images*, Chicago University Press, Chicago- London, 2005.

8) Marta Nausbaum, *Ne profitu: zašto demokracija treba humanistiku*, AGM, Zagreb, 2012, стр. 30.

9) Peter Sloterdijk, *Kritika ciničkog uma*, Globus, Zagreb, 1992.

10) Jacques Deleuze, *Nietzsche and Philosophy*, Columbia University Press, New York, 2006.

11) Jean Baudrillard, „Iznad istinitog i neistinitog“, *Evropski glasnik*, Hrvatsko Društvo pisaca, Zagreb, бр. 10, 2005, стр. 189-197.

цију, али обухвата с једне стране тоталитет свих моћи и снага које свет претварају у полигон рада, науке, технике, а са друге се ради о убрзању самог кретања животних снага. Надзор има карактер културалне конструкције која се наизглед слободно одабире. Данашњи тоталитаризам нема више своје појмовно оправдање. Тоталитаризам постаје нова форма у којој делује идеологија, политика и култура разарајући идеју суверене слободе.¹² Нестанком идеолошко-политичког појма тоталитаризма нестао је и цели дискурзивни апарат који је омогућавао да култура има универзално-хуманистичко значење и статус, а интелектуалац својство сувереног пророка и посвећеног носиоца права на морализам и ангажман.

Тоталитаризам је визуална страховлада слике која прикрива реалност. Ствара се „нов човек“ из конструктивне утопије науке и фикције, као нове секуларне политичке утопије.¹³ Говорећи о новом тоталитаризму, акценат није стављен на начин политичке владавине „народом“, него на радикалну промену система моћи над животом појединаца масе. Важну улогу у његовом обликовању имају медији који се темеље на трансмедијалној логици универзалне ирационалне рационалности поретка јер неолиберални капитализам нема своје средиште и видљиве субјекте економске тоталне моћи који су невидљиви у потпуној транспарентности реалног као илузије нових медија. Илузија је нужна и неизбежна варка, која је утолико варљивија уколико је транспарентнија у стварности.¹⁴ Све што се појављује није истинито, а истинито се не појављује и остаје сакривено до невидљивости. Смрт контекста је логични резултат идеолошке конструкције медијске реалности. Питање моћи није питање о томе ко политички влада државом, него онтолошко-политичко питање о субјектима/актерима извршења универзалне моћи засноване на јавним знању.¹⁵

Демократија уклања и појам савести који замењује искључиво појмом права. Дозвољено је све што није забрањено законом. Свет више није дијалектичан јер се окренуо екстремима, а не равнотежи; определио се за радикални антагонизам, а не за помирење и синтезу. Такво је и начело Зла које се очитује у екстатичкој форми чистог објекта, у својој победничкој стратегији над субјектом.¹⁶

12) Žarko Paić, *Totalitarizam*, Meandarmedia, Zagreb, 2015.

13) Carl Schmitt, *Der Begriff des politischen*, Duncker&Humbolt, Berlin, 1963.

14) Petar Sloterdijk, *Im Weltinnenraum des kapitalismus: Für eine philosophische Theorie des Globalisierung*, Suhrkamp, Frankfurt/M, 2005.

15) Žarko Paić, *Totalitarizam*, нав. дело., стр. 154.

16) Jean Baudrillard, *Simulacija i zbilja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2001, стр. 145.

2. МЕДИЈСКА КОМУНИКАЦИЈА И МАНИПУЛАЦИЈА

Савременост обележава медијски запоседнута стварност чија је реалност као свођење целог друштвеног живота на економске предзнаке сакривена и преобликована медијским сликама, односно замена стварности знаковима. „Стварност“ не осликавају изречене претпоставке, већ оно неизречено што се јавља као претпоставка (Хајдегер). Организована манипулација има за циљ да „произведе“ послушне и покорне робове, љубитеље сопственог ропства који немају способности да схвате да представљена реалност и није стварна реалност. Они бране изокренути свет пећине у Платоновом схватању нереалности као слику те ревносно бране изокренут свет, насиље реалности која их држи у затвору, бунећи се против критике која жели скинути вео неистине те (не)реалности јер је затвор једина могућа реалност, када мисао није у стању да предвиди другост. Масовно прихватани ставови, истискују истинску, стварну реалност, најчешће под крилатицом политичке коректности. Хајдегер и Грамши су истовремено, али из различитих перспектива дошли до истог закључка. Открили су принципе тајног владања, уз помоћ променљиве равнотеже различито социјално доминантних група користећи „ненасилну принуду“ на начин да се подређеним групама манипулише супротно њиховој вољи, али уз њихову сагласност, а у интересу малог дела друштва.¹⁷ Лажи и богат арсенал обмана „ствараоци“ нове идеологије намећу широким слојевима људи као поруке које су потребне касти властодржаца у тежњи да посредством извршне власти добију најбоље делове државне имовине. Владајућа класа користи три методе у стварању националног и друштвеног јединства. Покровитељство и политичке инвестиције ослањају се на законодавна тела како би се одржала кохезија и јачао осећај сарадње. По другој методи циљ владајуће елите је управљати помоћу страха и послушности, док трећа метода указује на управљање високо развијеним системом информација.¹⁸ На тај начин се постиже хегемонија, која се ослања на „културно језгро“ друштва кроз мноштво представа о свету, симбола, сазнања и искуства.

Терор није суштина фундаментализма, већ најрадикалније средство одговора на економско пустошење и политичко понижавање Других у доба глобализације. Друштво спектакла је у свом чистом облику постало простор-време реализације капитала као субјекта и супстанције у визуалном лику савремених медија. Уместо средства информација и комуникација медијална збиља у

17) Sergej Kara-Murza, *Manipulacija svešču*, Vesna-info, Beograd, 2011, стр. 77.

18) Walter Lipmann, *Public Opinion*, Harcourt, Brace and Company Inc, New York, 1922.

којој живимо постаје средство или сврха друштвено културалног опстанка и хиперакумулације капитала.

Све више је изражена институционализација друштвеног живота као последица институционализације знања. Постмодерно доба мења природу и статус знања, наглашава Лиотар. Знања која нису преносива у „информатичким квантитетима“ ће бити напуштена, а усмерења нових истраживања ће зависити од тога могу ли се њихови резултати пренети на компјутерски језик. Језик, претворен у капитал, постаје продукт производње, са сопственом технологијом и научним елаборацијама.¹⁹ Данас знање није више циљ по себи те се због тога и производи само оно што је исплативо и уносно. Идеали просветитељства који су били сажети у идеји објективне науке, универзалне моралности и законитости, те аутономне уметности прилагођени су разумевању субјективног света, моралног напретка, праведности институција и среће људских бића. Уместо тога, наступила је постепена институционализација свих подручја. Наука, морал и уметност су постале аутономне сфере одвојене од „обичног света“. Спознајно инструменталне, морално практичне и експресивне структуре реалности под контролом су посебних експерата, а старо наративно знање добија улогу вела иза ког се остварују намере капитала. Посао власти није да влада него да тај задатак преда ефикаснијем и реално надмоћнијем приватном сектору.²⁰ Продаја или надзор над јавним предузећима, врло су уносни, али тим поступцима држава доводи у опасност сам темељ националне државе.

Улога медија у савременој политици је од толике важности да се може тврдити да су медији управо ти који стварају и одржавају одређену политику и стварају јавно мњење. Они су то најфиније и најефикасније оружје демократије које обликује стварност. Сви медији и службени сет информација постоје само да би одржали илузију догађајности, неке стварности циљева и њихове објективности.²¹ Прећуткивањем „непотребних“ информација и стварањем пожељних, ствара се „виртуална“ реалност. Непожељна саопштења која је немогуће избећи, утапају се у демократију буке и „нестају“ у хаотичној бујици бесмислених и испразних информација. Често се ради о организованим кампањама манипулације са уском везом политичара и уредника медија будући да су они у служби интереса онога што политичари дефинишу као национална стратегија.²² Позадина свих великих речи је насилно ширење

19) Sergej Kara-Murza, *Manipulacija svešču*, нав. дело, стр. 105.

20) Naomi Klain, *Doktrina šoka – Uspon kapitalizma katastrofe*, V.B.Z., Zagreb, 2008, стр. 280.

21) Jean Baudriallard, *Simulakrumi i simulacija*, Svetovi, Novi Sad, 1991.

22) Слободан Вуковић, *Етика западних медија*, ИК Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад, 2014.

и очување своје зоне утицаја. Стварни потрошач конзумира илузије. Владајућа тоталитарно-идеолошка класа је господар једног изокренутог света: што је та класа моћнија, она више инсистира на томе да заправо не постоји, а своју моћ користи пре свега зато да би наметнула управо такво виђење света.²³ Свесно и интелигентно манипулисање организованим навикама и мишљењем маса важан је део демократског друштва. Они који манипулишу тим прикривеним друштвеним механизмом творе невидљиву владу која је права владајућа сила.²⁴

Психолошке навике, или Липмановим речима, стереотипи, важан су ослонац манипулације. С друге стране, створен је „коректан“ језик на начин да су из науке у идеологију, па потом и у свакодневни живот уметнуте „речи амебе“, транспарентне и неповезане са контекстом свакодневног живота (прогрес, комуникација, ембарго, једнакост, слобода, демократија). Њихово важно обележје је привидна „научност“, али оне су и степенице за успињање и стицање социјалне сигурности. Те „илузорне речи“ су најважнији начин разарања националних језика и један од облика колонизације сопственог народа.²⁵

Медији су монопол класа на власти са примарним цинизмом монопола за промовисање спектакла и илузија и смањењем било какве жеље за знањем. Циљ је створити унифицираног појединца, ограниченог знања без целине система сазнања који омогућава да слободно расуђује и мисли. Ствара се усамљена гомила као стање свести која нема способност критичког размишљања јер је оно погубно за гомилу.²⁶ Маса је згуснута сфера у којој имплодира све друштвено и саму себе гута у непрекидном процесу симулације.²⁷

Медији стварају стандардизацију појаве која је постала објект, у великој мери ослањајући се на стереотипе и рутинска мишљења. Друштвени проблеми се свде на крајње симплифициране тврдње које се могу прихватати без напора, беспоговорно па тако и без унутрашњег промишљања и критичке анализе. Кратка, упечатљива и енергична тврдња која се константно у различитим облицима и различитим поводима понавља, масу привикава на стереотипна размишљања. Главна правила убеђивања су тврдње и понављање које продиру у подсвест и умртвљује разум и делују на несвесне механизме те стопирају другачији облик размишљања.

23) Guy Debord, *Society of the Spectacle*, Bureau of Public Secrets, New York, 2002.

24) Edward Bernays, *Propaganda*, Ig Publishing, Brooklyn, 2005.

25) Sergej, Kara-Murza, *Manipulacija svešču*, нав. дело, стр. 107.

26) Edward Bernays, *Propaganda*, нав. дело, стр. 74, Guy Debord, *Society of the Spectacle*, нав. дело, стр. 5.

27) Jean Baudrillard, *Simulakrumi i simulacija*, нав. дело, стр. 71.

Маса је идеалан објекат за манипулацију свешћу јер сасвим одговара култури која ју је створила и њеним институцијама, па чак и чини јединство са њима. Још у прошлом веку Ле Бон је показао да маса мисли у представама створеним у њеним илузијама. Представе као и речи, имају сугестивно значење те стварају „друштво спектакла.“ Спектакл није само визуелна обмана коју стварају масовни медији, већ је то поглед на свет који се материјализовао.²⁸ Зато су људи из нижих слојева захваљујући селективном систему образовања, идеалан „материјал“ за најразноврсније технике манипулације свешћу. Они имају свој антипод у елитним високим школама и универзитетима који стварају снажне личности.

Тежи се маргинализацији „несрећне свести“ у Хегеловом схватању човека незадовољног постојећим, тежећи рационалности која недостаје. Размишљати, као што подсећа Блох, значи превазићи тензију према неком другом месту које чини јасно видљивим границе данашњице, њених противречности и њене потребе да исправи стање постојећег, или другим речима, алтернативно редефинисати синтаксу постојећег. На исти начин, у темељу слободе је право на одређивање властитог концепта постојања, смисла, света и тајни људског живота.

Пропагандом којом руководи капитал стварају се људи очарани шареним сликама у којима ничег нема. У данашњем стању капиталистичке глобализације инжењерингом, у контексту технологије, необавештен појединац опијен медијима, постаје трансхуман, испрограмиран човек, универзалан, глобални појединац, човек без слободне воље.

Информације су капитал јер је обележје савремености преношење тежишта и доминантног значења производње на механизам стварања, оптицаја и потрошње информација. На тај начин се ствара илузорни „групни морал“ са кодовима који се као симболи дочаравају и презентују у свим друштвеним сферама, стварајући илузију о вечној садашњости као погодном тлу за установљење тоталитаризма и стварање грађанима света без критичке свести.

Иако је примитивни облик спектакла одиграо суштинску улогу у глобалном развоју спектакла тај посебан облик материјализације идеологије није преобразио свет економски, као што је то урадио развијени капитализам; он је само уз помоћ полицијско-државних метода променио људску перцепцију света.²⁹

Пропагандом се ствара неисцрпна способност распривања жеља у којем људи у времену у коме влада изобиље, више пажње

28) Guy Debord, *Society of the Spectacle*, нав. дело, стр. 5.

29) Исто, стр. 37.

обраћају на предмете него на људе. Ствара се бесконачна игра знакова која „уређује“ друштво и појединцу пружа илузорну слику и осећај слободе. Медији самом својим појавности присуствују надзору друштва и „фиксирају“ људе. Привиди нису безначајни и место су игре и улога, страсти одвраћања коју интерпретација превиђа и уништава у трагању за значењем.³⁰ Пропагандом се стварају претпоставке за стварање парадигме да свет мора нестати да би се створио простор за његову виртуалну реалност.³¹ Индиректно и директно се пласирају тврдње да се тријумф дерегулисаног капитализма створио из слободе те да необуздана слободна тржишта налазе своја остварења у демократији. Данас је угашена снага симболичног, а имагинарно створеним простором влада медијски осмишљен живот, убрзане размене и свих облика ослобођења те се стиче утисак о нестанку истинске, „референцијалне сфере“ историје.

Вештачки се стварају слике и пројекције, односно симулакруми друштвеног света који немају упоришта ни ослонца у стварности него у себи самима. Улога слика је двосмислена јер док велича догађај, она га истовремено узима као таоца.³² Почетком 20. века Грахам Валас тврди да „умеће политике“ није засновано на рационалним апелима утемељеним на чињеницама већ на „креирању мишљења искориштавањем подсвесног и ирационалног закључивања.“³³ Манипулација, која је само један елемент политике, разара психолошку заштиту човека и начела на којима се одржава његова способност да критички прима информације.³⁴ Још је Платон истицао својство људске природе да јаркој светлости истине и сложености стварног света претпостави фантастичан свет театра сенки.

Налазимо се у поретку у ком влада метафизика кода или логика бинарних опозиција те се у име сакривене структуре негира појавност ствари. Бодријаровим речима, живимо у свету симулакрума где слика надопуњује непосредно искуство. Све више се ствара свет у коме се све око нас приказује у симулацијама, лишен своје спољашње реалности и копираног оригинала. Симулација апсорбира реалност укидајући сваки контраст према реалности. Људи који живе у време у коме влада изобиле опседнути су предметима. Оно што ми називамо слободна воља заправо је илузија јер се све људске одлуке морају свести на материјалне узроке. „Политичка борба за слободу и једнакост мора пре свега бити борба унутар сваке особе, при чему саосећање и поштовање иступају против

30) Jean Baudrillard, *Simulacija i zbilja*, нав. дело, стр. 109.

31) Naomi Klein, *Doktrina šoka*, нав. дело, стр. 27.

32) Jean Baudrillard, *Duh terorizma*, Arhipelag, Novi Sad, 2007, стр. 37.

33) Graham Wallas, *Human nature in Politics*, Archibald Constable and Co, London, 1908.

34) Sergej Kara-Murza, *Manipulacija svešču*, нав. дело, стр. 335.

страха, похлепе и самодопадне агресије.³⁵ Та класична платоничка теза да (праведан) поредак државе није друго него иманентна (праведна) рефлексивна појединца је способност за самилосну бригу, за гледање на другу особу као сврху, а не средство.

Критичким мишљењем појединац властитим средствима обликује целовитост личног интегритета, коме припада интегрисаност у демократску политичку заједницу. Недостатак критичке расправе изнутра подрива демократску заједницу, недостаје јасна профилисаност циљева, конформистичка неодлучност и олако подлегање утицајима демагошке реторике, узајамно поступање и опхођење лишено поштовања.³⁶ Критика је есенцијална и за самог човека који се образовањем из сама себе, а не спољашњим путем, остварује и постаје то што јесте. Бесконачна игра знакова „уређује“ друштво и појединцу пружа илузорни смисао слободе³⁷ и неисцрпну способност распиривања жеља. Подстичу се нагони за сировим догађајем, једноставнијим, али са константним дозирањем страха и катастрофа којима се људи држе у жељеном стању. Господари будућности морају, у будућности, бити у могућности дати масама довољне количине „малих отрова“ које су масама потребне.³⁸

Нема реалности која би стајала насупрот имитацији. Једна од најважнијих последица деполитизације света и европске идеологије је специфична невидљивост моћи апсолутног капитала будући да је врховни носилац моћи перманентно невидљив. Моћ је раширена у свим институцијама и у различитим сферама моћи. Биополитичко управљање упућује на контролу целином популације, а стварање мита о најбољем савременом облику превазилази истински свет. Један од таквих митова је мит евроцентризма који се у савременој америчкој верзији претворио у мит о „новом светском поретку.“ Тај мит је уско повезан са неолиберализмом, који Фуко тумачи као биополитику, имплицирајући да је биополитика стратегија политизације и инструментализације живота, а политизација живота увек значи деполитизацију политике. За Фукоа биополитика није извор моћи него тек координира моћ која јој не припада и она погађа моћ која није њено власништво, а долази споља. Биомоћ се рађа у нечем другом него што је она сама.³⁹ Биополитика делује кроз „западне елите“, али и кроз квазинаучне западне елите и кроз мноштво криптокултурних, и криптодемократских пракси. За Хану Арент биополитика

35) Исто, стр. 47, 174.

36) Martha Nussbaum, *Ne profitu: zašto demokracija treba humanistiku*, нав. дело, стр. 69–71.

37) Jean Baudrillard, *The Consumer Society*, SAGE, Publication, London, 1998.

38) Fransis Fukujama, *Kraj čovjeka*, Izvori, Zagreb, 2003, стр. 194.

39) Maurizio Lazzarato, "From Biopower to Biopolitics", *PLI, Warwick Journal of Philosophy*, No. 13, 2002, стр. 113.

је синоним за деполитизацију јер ништа није опасније теоријски од органицизама у домену политике, и када се моћ и насиље третирају у биолошким терминима. Метафоре које су узете из органског живота, („болесно друштво“) само ће потпомогнути избијање насиља.⁴⁰ Зато је биомоћ врста бионасиља, метаоквир различитих технологија које су уплетене у биолошки конструисане нужности. Фуко истиче „слабости моћи“ која је „слепа“, отворено истичући да се развија мноштво механизма моћи у индустрији знања и у другим сегментима друштва, али не због јачине моћи, већ напротив, због исконске слабости уписане у њој. У „иманентној трансценденцији наше актуелности“, политички поредак се „гради“ из оног што му измиче, а постојање суверенитета опомиње да не постоји могућност затварања поретка у самоиманентне оквире, да је сваки поредак конститутивно „упрљан“, „загађен“ својим заснивањем.⁴¹

Медији су творци симулације која је имуна на рационалистичку критику тежећи величању кича и популарности наглашавајући конструисане разлике. Бодријаровим речима речено, живимо у свету у којем је све више информација, а све мање значења. Прелаз из робно-индустријског у медијско пост-индустријско друштво довео је до укидања субјекта, значења, истине, природе, друштва, моћи и саме реалности.⁴²

3. ДЕЛОВАЊЕ НА ЉУДСКУ СВЕСТ КА „ПРОИЗВОДЊИ ПРИСТАНКА“

Грамши је указивао да се власт не одржава само на насиљу, већ и на сагласности, па стога механизам власти није само принуда већ и убеђивање. Увелико се користе Грамшијеве спознаје да један од основних елемената борбе за одржавање хегемоније (сагласности) није супротстављање противничким теоријама, већ деловање на обичну свест и мисли просечног човека. Као најделотворнији начин остварења тог задатка Грамши је препоручио технику неуморног понављања истих тврдњи, са циљем да се они којима су упућене на њих навикну и почну их разумно примати. Методе манипулације увелико следе ова схватања. Како маса и филозофију не може примати другачије него као веру, друштвена сагласност се успоставља кроз неприметне промене мишљења и расположења те стабилност владавине није довољна само овладавањем власништва.

40) Hannah Arendt, *On Violence*, New York Review of Books, New York, 1969, стр. 75.

41) Bernhard Waldenfels, *U mrežama životnog svijeta*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1991, стр. 167.

42) Edward S. Herman, Noam Chomsky, *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*, Pantheon Books, New York, 1988. стр. ix.

Валтер Липман, често називан теоретичарем либералне демократије, први увиђа значај и моћ медија и велике могућности агресивне пропаганде, од којих је најважнија била „стварање повиновања или производња пристанка,“⁴³ са намером да претвори људе у рецепторе, а не у слободно-мислећа бића.

Осим медијске пропаганде, постоји и појединци чије мишљење утиче на светоназоре других; нпр. професори, аналитичари, свештенство. Сви они утичу на неодређену, непостојану и променљиву групу појединачних мишљења претварајући их у форму која је кохерентна и којом се може управљати. Интелектуалци имају велику улогу у фалсификовању и дотеривању стварности, као и на тумачење историјских догађаја из данашње перспективе. Човеку су најубедљивије звучне фразе које подсећају на научне формуле и изреке великих научних ауторитета. Како би успели у свом науку, манипулатори морају бити прихваћени од заједнице, морају се „сврстати“ уз нека обележја, вредности и пароле по социјалном, националном и културном обележју. Њихов језик је увијен, двосмислен, неодређен, уз често коришћене метафоре са речима нејасног значења којима делују на архетипове колективног несвесног, активирајући их. Они су врста издајника ког Цицерон „открива“ јер га народ не препознаје као издајника будући да говори језиком блиским жртвама, служи се лукавим потезима, има познато лице и њихове аргументе те се обраћа слабости која лежи дубоко у срцу сваког човека. Својим деловањем разграђује душу нације, неприметно поткопавајући темеље државе, инфицирајући политичко тело тако да оно губи могућност одбране. Ле Бон такве људе назива „малом интелектуалном аристократијом“ која је вешта силе у примени психологије маса.

Пропаганда највише успеха постиже када утиче на моћ навике или Веберовим речима „духом мртвих веровања“, стварајући пожељни поредак света у коме ће владати мека тиранија, попут оне описане у Хакслијевом *Врлом новом свету* у коме су сви здрави, само су заборавили што су шта је нада, страх и борба.⁴⁴

У стању дезоријентације и шока људи психолошки плутају и постају погодан „материјал“ за прихватање идеологије без свесног учешћа. Иако на први поглед изгледа да медији само преносе информације, они су продужена рука политике/финансијског капитала/верских институција и активни учесник „производње пристанка“ на грађанску и индивидуалну немоћ, уз увелико наглашаваних и хипокризијски прокламованих грађанских права.

43) Walter Lipmann, *Public Opinion*, нав. дело, стр. 98.

44) Fransis Fukujama, *Kraj čovjeka*, нав. дело, стр. 271.

Неопходност спољашњег непријатеља је очита јер се јавност лакше хомогенизује и усмерава на непријатеља те лакше прихвата умањење права и повећање контроле. Оштра критика и демонизација спољашњег непријатеља, поткрепљена одговарајућим пропагандним материјалом, мора бити константно „бацана“ јавности у очи. Тако се сам појам спољашњег непријатеља може посматрати као психолошки покушај контроле стања ума јавности, јер се стварањем јединственог непријатеља који прети грађанима једне државе, ствара и јединствени став јавности против истог. Представљањем одређене државе или појединца, као опасног и страшног противника против којег се неопходно борити, медији намећу идеју да је рат неопходан, без да претходно разматрају какав ће то рат бити и какве методе и технике ће у њему бити коришћене, још мање какве ће последице имати. Смер у којем се развијао последњи „рат против тероризма“ је управо такав.

ЗАКЉУЧАК

Кроз медије све више превладава растућа манипулација свешћу, као основног средства апсолутне контроле и власти са огромном количином „стручно“ вођене масе и уском елитистичком мањином која одлучује о свему.

Давање маргиналном спектакуларне димензије, на чему се темељи рекламна индустрија, али и целокупна идеолошка сфера капитализма, један је од најважнијих путева да се униште критеријуми за одређивање квалитета. Свесно се уништавају могућности да се увиди права природа владајућег поретка као и да одвоје мисао човека од реалног света.

Како човек поседује сложену психу, он може живети у две „стварности“, од којих је једна реална, а друга измишљена. Имагинарни свет у великој мери, а код многих и првенствено, условљава човеково понашање. Јавност заправо и не размишља, не захтева, него само прима јер је подређена импулсима, обичајима и осећајима. У одлучивању примарни импулс је следити пример поузданог вође.

Опасност од стварања гомиле данас није у физичком окупљању у масу јер се сада окупљају углавном организоване масе. Оно што видимо као скуп личи на одреде, а не на гомилу – још нисмо прошли ступањ атомизације. Гомила се ствара управо кад постоји изоловани појединац јер тада је појединац побеђен и убеђен. И сама реч убеђивати има корен у латинској речи *convincere* која има значење „приморати да се буде са победником“.

Савремени политички манипулатори су свесни да је великим масама људи знатно лакше управљати успешним деловањем на њихову свест. Мека моћ даје много веће резултате од грубе физичке силе.⁴⁵ Они „стварају пристанак“ за разумевање стварности јер управљају „перцепцијом“ коју обликује „псеудо околина“, или преусмеравају пажњу са важних проблема на неважне преплављујући медије небитним информацијама, како људи не би размишљали и стекли основна сазнања у разумевању света. Да би јавност прихватила неку неприхватљиву меру, потребно ју је уводити постепено да се не осети тежина промена. „Заједничка нада у бољу будућност“ олакшава прихватање непопуларних промена. Ипак, и њих је потребно најавити много раније да се не осети сва тежина промена одједном.

По Чомском и Херману⁴⁶ контрола се проводи индиректно на начин да се нежељени садржај помиче на ивицу интереса те се постављају одређени нормативи, као што су „обавезни“ извори и след популарних трендова. Огроман јаз постоји између оног што гледалац види, и оног што медији заиста знају. У сваком друштву где је превласт заснована на манипулацији изразита је појава разарања историјског памћења. У великој мери је присутна злоупотреба емоција јер критичку свест замењују емотивни импулси чиме се отвара пут несвесном. Јавност треба подстицати у прихватању просечности и ширити убеђење да је пожељно бити глуп, вулгаран и неук. Истовремено треба изазивати отпор према култури и науци. С друге стране важно је убедити појединца да је искључиво он одговоран за сопствену несрећу због ограниченог знања, способности, или недовољног труда. Тако несигуран и потцењен појединац, оптерећен осећајем кривице, одустаје од тражења правих узрока свог положаја и побуне против економског система.

Брз развој науке у последњих 50 година ствара растућу провалију између знања јавности и оних који га поседују и користе, владајуће елите. „Систем“, заслугом биологије, неуробиологије и практичне психологије, има приступ напредном знању о човеку и на физичком и на психичком плану.

Сиромашнијим слојевима треба онемогућити приступ механизмима разумевања манипулације њиховим пристанком. Квалитет образовања нижих друштвених слојева треба да буде што слабији или испод просечан, како би понор између образовања виших и нижих слојева остао непремостив.

45) Весна Станковић Пејновић, „Мека моћ владара новог доба“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, год. 21. вол. 45, 3/2014, стр. 126.

46) Edward S. Herman, Noam Chomsky, *Manufacturing Consent: The political Economy of the Mass Media*, нав. дело, стр. 56.

У политичким говорима често су присутне реченице са некохерентношћу исказа. Манипулативна техника коју политичари употребљавају апелује на осећање заједништва, истичући нашу различитост од њих – других. Тежња даваоца саопштења који тежи ка стереотипизацији нашег понашања, поуздани је знак манипулације. У бујици непотребних саопштења слушатељ није у могућности усредсредити се на проблем те како није у могућности схватити комплексност тоталитета, принуђен је следити подметнуто тумачење.

Тоталитаризам извора информација има за циљ дати формуле решења која се аудиторијуму сугеришу. Ако се жели приказати целокупност презентоване информације, алтернативе презентованом ставу морају бити јавно обзнањене јер ако наратива о постојању избора или алтернативе нема, онда је то видљива манипулација доведена до ступња гротеске.

Најлакше је манипулисати свешћу човека чије мишљење одговара јасном и строгом алгоритму. Ако пак оно кривуда, држи се необичне логике и доводи до парадоксалних закључака, тешко је одабрати кључ за њега. Непредвидив човек није рањив. Важан услов успешне манипулације је разарање психолошке заштите човека и начела који су основа његове способности да критички прима информације. Развој технологије и њен улазак у оно што данас називамо *mainstream*, сигурно ће са собом повући и нове начине контроле.

Потребно је мислити, упорно, тешко или проводити Грамшијеву теорију револуције да се на друштво делује преко надградње, снагама интелектуалаца, вршећи „молекуларну агресију“ у свест и разарајући културно језгро друштва.

Ако Хана Арент тврди да тоталитаризам покушава да се све пороби и да тотално доминирање представља деструктивни пут без икаквог излаза, исто се може тврдити и за капитал који тежи да све подреди себи. Како се победа тоталитаризма, тако се и победа превласти капитала може подударати са разарањем човечанства јер где год он влада, почиње разарање људске суштине.⁴⁷ Где је етика када не постоји „људско, сувише људско“ и када нељудско присилава на бунт због осећања неподношљивости према равнодушности која полако, али темељно уништава смисао слободе и праведности, а истиче нужност користи техно-научне ефикасности?

47) Vesna, Stanković Pejnović, “The End of Enlightenment in the Age of Absoluteness of Capitalism”, in: *Proceedings of the Third International Conference Mechanical Engineering in XXI Century* (ed. Dragoljub Đorđević), Faculty of Mechanical Engineering, Niš, 2015, стр. 529–532.

ЛИТЕРАТУРА

- Вуковић Слободан, *Етика западних медија*, ИК Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад, 2014.
- Станковић Пејновић Весна, „Мека моћ владара новог доба“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, год. 21. вол. 45, 3/2014, стр. 111-133.
- Arendt Hannah, *On Violence*, New York Review of Books, New York, 1969.
- Baudrillard Jean, „Iznad istinitog i neistinitog“, *Europski glasnik*, Hrvatsko Društvo pisaca, Zagreb, бр. 10, 2005, 189-197.
- Baudrillard Jean, *The Consumer Society*, SAGE, Publication, London, 1998.
- Baudrillard Jean, *Simulacija i zbilja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2001.
- Baudrillard Jean, *Simulakrumi i simulacija*, Svetovi, Novi Sad, 1991.
- Baudrillard Jean, *Duh terorizma*, Arhipelag, Novi Sad, 2007.
- Bernays Edward, *Propaganda*, Ig Publishing, Brooklyn, 2005.
- Brunetau Bernard, *Totalitarizmi*, Politička kultura, Zagreb, 2002.
- Crouch Colin, *Postdemokratie*, Suhrkamp, Frankfurt/M, 2008.
- Debord Guy, *Society of the Spectacle*, Bureau of Public Secrets, 2002.
- Derrida Jacques, *The Politics of Friendship*, Verso, London, New York, 2006.
- Deleuze Jacques, *Nietzsche and Philosophy*, Columbia University Press, 2006.
- Friedrich Carl, Brzezinski Zbignew, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, Frederick Praeger, New York, Washington, London, 1956.
- Fukujama Fransis, *Kraj čovjeka*, Izvori, Zagreb, 2003.
- Herman Edward, Chomsky Noam, *Manufacturing Consent: The political Economy of the Mass Media*, Pantheon Books, New York, 1988.
- Kara – Murza Sergej, *Manipulacija svešču*, Vesna-info, Beograd, 2011.
- Klain Naomi, *Doktrina šoka – Uspon kapitalizma katastrofe*, V.B.Z., Zagreb, 2008.
- Lazzarato Maurizio “From Biopower to Biopolitics”, *PLI, Warwick Journal of Philosophy*, No. 13, 2002, стр. 112-125.
- Lipmann Walter, *Public Opinion*, Harcourt, Brace and Company Inc, New York, 1922.
- Mitchell W.J.T., *What Do Pictures Want? The Lives and Loves of Images*, Chicago University Press, Chicago – London, 2005.
- Neumann Franz, *Demokratska i autoritarna država*, Naprijed, Zagreb, 1978.
- Nausbaum Marta, *Ne profitu: zašto demokracija treba humanistiku*, AGM, Zagreb, 2012.
- Paić Žarko, *Totalitarizam*, Meandarmedia, Zagreb, 2015.
- Paić Žarko, *Sloboda bez moći*, Udruga Bijeli val, Zagreb, 2013.
- Schmitt Carl, *Der Begriff des politischen*, Duncker & Humbolt, Berlin, 1963.
- Sloterdijk Peter, *Kritika ciničkog uma*, Globus, Zagreb, 1992.

- Stanković Pejnović Vesna, “The End of Enlightenment in the Age of Absoluteness of Capitalism”, in: *Proceedings of the Third International Conference Mechanical Engineering in XXI Century* (ed. Dragoljub Dorđević), Faculty of Mechanical Engineering, Niš, 2015, стр. 529–532.
- Sloterdijk Petar, *Im Weltinnenraum des kapitalismus: Für eine philosophische, Theorie des Globalisierung*, Suhrkamp, Frankfurt/M, 2005.
- Wallas Graham, *Human nature in Politics*, Archibald Constable and Co, London, 1908.
- Waldenfels Bernhard, *U mrežama životnog svijeta*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1991.

Vesna Stankovic Pejnovic

TOTALITARIANISM AS FORM OF MEDIA CONSTRUCTION OF REALITY

Resume

The relationship between totalitarian propaganda and new media testifies to the double bond between technology and social rule and technosphere and total control.

Speaking about the new totalitarianism, the emphasis is not placed in the way of political rule “the people”, rather than a radical change of the system of power over life of individual and mass. An important role in shaping of the media is based on the logic of universal transmedial irrational rationality order because neoliberal capitalism has no center and visible entities total economic powers that are invisible in complete transparency as a real illusion of new media. The task of a mass media is neutralize lived, unique, of event and character of the world and in its place set up a complex universe of media which are homogeneous to one another as such , pointing at each other. They become reciprocal content to each other and that is totalitarian “message” consumer society.

Instead means of information and communication medial reality becomes a means or purpose of social cultural survival and hyper accumulating capital. Totalitarianism is ideological – political term that encompasses all sectors of life and overall has complete control. Total supervision or control is synonymous with capitalist globalization.

Totalitarianism sources of information are focused to provide solutions to the formula suggested by the audience. The entirety of information presented shall be made public if the narrative about the lack of choice or no alternative, apparent manipulation brought to

grotesque degree. To a large extent, the present abuses of emotions as critical awareness replace emotional impulses clearing the way for the unconscious. Through the media increasingly overcome growing manipulation of consciousness, as a means of absolute control and power with a vast amount of “professional” guided mass and narrow elitist minority that decides everything.

In a totalitarian view of the state, culture becomes an ideological means or purpose of governing the masses based media constructions of reality and shaping the man as a “lonely crowd” with the ultimate goal of creating a “new world totalitarian order”.

Keywords: totalitarianism, ideology, media, reality, manipulation

* Овај рад је примљен 26. маја 2017. године, а прихваћен на састанку Редакције 26. јуна 2018. године.